

UDC: 908 (=165.5):001.891

ЕСЕЙ МАРІ ДЕ ВО ФАЛІПО «БУДИШИН – ДУХОВНА СТОЛИЦЯ ЛУЖИЧАН»

Ярема Кравець

Кандидат філологічних наук, доцент,
Кафедра світової літератури,
Львівський національний університет імені Івана Франка (УКРАЇНА),
79000, Львів, вул. Університетська, 1,
e-mail: yremakravets@gmail.com

РЕФЕРАТ

У статті розглядається одна із сторінок зацікавлення Лужицею французької славістки Марі де Во Фаліпо (1862–1946), ентузіастки вивчення лужицької культури, літератури, фольклору та міфології. Авторка великої кількості сорабістичних публікацій, друкованих у 20–30-х роках ХХ століття, запропонувала 1928 року цікаву розвідку про інтелектуальну столицю лужичан – місто Будишин. *Метою* статті є висвітлення неординарних епізодів, пов'язаних із дослідженням французькою славісткою багатовікової історії Будишина (Бауцена), столиці Лужиці. *Дослідницька методика.* У статті використовується системний підхід із застосуванням історико-літературознавчого, генетичного та порівняльного методів. На основі цих методів було з'ясовано причини, що спонукали Марі де Во Фаліпо до зацікавлення історією Будишина. *Результати.* У дослідженні подано факт інтерпретації відомою славісткою історії Будишина, що досі не залучався до наукового трактування в українських сорабістичних студіях. *Наукова новизна.* Стаття є цікавою сторінкою входження сорабістичної студії Марі Фаліпо де Во у значну кількість тих публікацій про лужицькі зацікавлення французької славістки, які вже звучали в українських наукових виданнях. *Практична вартість.* Праця Марі де Во Фаліпо приваблює своєю прискіпливістю, точністю опису, добрим знанням досліджуваного матеріалу, повагою до прагнень найменшого слов'янського народу.

Ключові слова: Марі де Во Фаліпо, сорабістичні дослідження, Будишин, географія, історія, економічний розвиток, національна ідентичність.

ESSAY BY MARIE DE VAUX PHALIPAU «BUDYŠIN AS THE SPIRITUAL CAPITAL OF THE LUSATIAN PEOPLE»

Yarema Kravets'

Candidate of Philological Sciences (Ph.D.), Associate Professor,
Department of World Literature,
Ivan Franko National University of Lviv (UKRAINE),
79000, Lviv, 1, Universytetska str.,
e-mail: yremakravets@gmail.com

ABSTRACT

Background. Published in 1928, the article is devoted to an interesting Sorbian Studies paper by the French Slavistic scholar Marie de Vaux Phalipau (1862-1946), totally unknown in Ukrainian-Sorbian research circles. The author of a large number of Sorbian Studies publications and reports dating back to the 1920s and 1930s, she published her work at a time when the Lusatian question rose acute again in European political and cultural circles. *Purpose.* In this article, the French researcher turns to the works by authoritative researchers and admirers of Sorbian culture, viz. the Czech J. Wigaz, Italian of Lusatian origin V. Giusti, Belgian Slavist A. Vierset, the French man J. Bourgoïn, et al. The French Slavist's work is a major cognitive study presenting not only the history of the Lusatian intellectual capital being developed, but offering a brief historical excursus: geographical location of Budyšin (Budyshin, Bautzen), story-telling its past through the history of old picturesque monuments, change of different rulers, history of the city's economic growth. There is an extensive «Intellectual Activity» chapter written with great love and liking for the Lusatian people. «The Martyr of the Language»

chapter treats the mournful path covered by the Lusatian Sorbian language over the span of the 13th – 18th cc. Never having schools, almost always under the threat of life, the Sorbs passed this language, a substantial corroboration of their Slavonic identity, from one generation onto another. **Results.** Marie de Vaux Phalipau's work, written with great respect and liking for the Lusatian people, valuable by its own meticulousness, accuracy of description, good knowledge of the historical realities, is an important page in a better understanding of the great Sorbian Studies heritage of the French Slavist, author of a large number of studies on the culture and life of the Sorbs.

Keywords: Marie de Vaux Phalipau, Sorbian Studies, Budyšin (Budyshin), geography, history, economic development, national identity.

Ім'я французької славістки Марі де Во Фаліпо, дослідниці лужицької культури, літератури, духовності вже не раз звучало під час роботи міжнародних сорабістичних колоквиумів у Львівському національному університеті імені Івана Франка. Мається на увазі її обширна праця «Література лужицьких сербів» [1], попередні розвідки науковиці «Зелена Венеція. Лужицькі Блота» [4], «Легенди і звичаї Верхньої і Нижньої Лужиць» [2].

Серед великої кількості сорабістичних досліджень ентузіастки вивчення сорабістичної культури маємо цікаву розвідку «Будишин, інтелектуальна столиця лужичан» із підназвою «Чудо мови», датовану 1928 роком [3]. Задум цієї під назви авторка пояснила в останньому абзаці, запропонувавши слова Нобелівського лавреата Фредеріка Містралю, який «своїм генієм розбудив із довгого сну чудову Музу нашого Провансу» [3, р. 23]: «Народів не вбивають; слава минулих літ зберігає в собі зародки майбутнього. Пригнічений, уярмлений народ не гине, якщо попри все вміє зберегти свою мову» [3, р. 23]. Названа розвідка, яку французька славістка писала, звернувшись до головних джерел – праць чеха Юрія Вігаза, італійця лужицького походження Вольфанго Джусті, французьких славістів Огюста В'єрсе, Жана Бургуена, вже знаних українській славистиці, складається з наступних розділів: «Місто», «Історія», «Економічний поступ», «Інтелектуальна діяльність», «Від кріпацтва до Академії» і завершального розділу «Чудо мови».

Презентуючи свою сорабістичну розвідку, авторка запропонувала невеличкий пізнавальний історичний вступ: «Будишин, німецькою Бауцен, адміністративний центр об'єднання Верхня Лужиця в Саксонії, з інтелектуальної та економічної точки зору є столицею всіх лужичан. Хоча Віденський конгрес 1815 року розділив країну між Саксонією та Прусією, Хоцебуш (німецькою Готбус), адміністративний центр пруської Лужиці, не применшив давнього престижу Будишина. Навіть для мешканців Каменца і пруського кордону це завжди одним словом „Місто”, безсумнівно місто» [3, р. 3].

Три перші розділи цієї праці – «Місто», «Історія» та «Економічний поступ» – пропонують докладний опис «ідеального» географічного розташування Будишина, званого «саксонський Нюрнберг» через його довжину і мальовничі пам'ятки – історичний замок Ортенбург, «Сербський Дім» на Лаврській площі, вежа і церква Св. Петра, розділена 1585 року на дві нерівні частини (більшу протестантську і меншу католицьку). Пояс дерев охоплює старе місто і підкреслює його круглу форму найчистішого слов'янського типу, яку не могли змінити жодні трансформації. А сучасний Будишин простягається поза давніми фортечними стінами, він розширюється, збільшується його населення (1871 р. – 13.165 мешканців; 1885 р. – 19.095; 1925 р. – понад 40 тисяч). Видається, що місто зростатиме настільки, що огорне собою гору Любін, легендарну «Бланік»,

де поховані семеро лужицьких королів зі своїм військом: «У той день, коли Любін опиниться посередині Будишина, говориться в народних переказах, королі прокинуться і поведуть лужичан до нових славних діянь і свободи» [3, р. 5].

У розділі «Історія» Марі де Во Фаліпо подає короткий огляд історії лужичан, зокрема Будишина, перед тевтонським завоюванням як центру мільчанських племен, його важливу роль у боротьбі лужичан – прихильників поляків та німців. «Упродовж наступних століть, – пише авторка цієї студії, – Будишин не раз змінював своїх правителів: перше, а далі друге панування чехів, захоплення міста Брандесбургським маркграфом, приєднання двох Лужиць до Богемського королівства» [3, р. 6]. Особливо негативними для лужичан виявилися два чеські панування, коли в обидвох Лужицях дуже зросла німецька імміграція – поступово вони набирали переважної більшості в містах, пригнічували місцеве населення не лише в національному розумінні, але й у суспільному. Та все ж довший час лужичани залишалися більшістю в містах настільки, що навіть на початку ХХ ст. вони приймали клятву королю слов'янською мовою.

Будишин часто зазнавав жахів війни (1429 р., напад гуситів, Тридцятилітня війна, знищення міста військами Валенштейна, почергова окупація міста в час Семирічної війни саксонськими, австрійськими, пруськими гарнізонами. А ще – у травні 1813 року розгром Наполеоном Бонапартом російсько-пруської армії під командуванням Баркляя де Толлі. В історії цю битву назвали «велика баутценівська битва». Період воєнних гроз для Баутцена закінчився 1815 роком, коли частина Верхньої Лужиці і ціла Нижня Лужиця потрапили під володіння пруського короля. «Відтепер місто пішло шляхом економічного розвитку: воно знатиме лише ті битви, метою яких буде захист національної культури» [3, р. 8].

Наступний розділ «Економічний поступ» присвячений двом проблемам – розповіді про головні галузі економічного зросту Будишина, в якому поволі зосередилася торгівля пшеницею та сільськогосподарськими продуктами, що вироблялися у Лужиці. «Залишаючись вірними сорабським традиціям, лужицькі серби є спадковими рільниками – постійними зусиллями багатьох поколінь перетворено на родючі землі піщані ґрунти Верхньої Лужиці та болота Нижньої Лужиці. Ошатні ферми довкола Будишина продукують високосортну пшеницю» [3, р. 8]. Цікавою є характеристика того, за словами французької вченої, «молодечого запалу», який виявляється в багатьох починаннях – активність федерації сорабських соколів Лужиці зі своїм осередком у Будишині, місті, яке має немовби два обличчя, хоча від декількох років у Будишині збільшилася кількість написів слов'янською мовою, впродовж тижня місто є німецьким. Марі де Во Фаліпо пише: «В неділю і свята в ярмаркові дні селянки околиць вносять серед старого каміння яскраві барви гарних національних костюмів, сповнюють повітря співучими звуками лужицької мови – на декілька годин Будишин є слов'янським містом» [3, р. 9].

Обширнішим є наступний розділ цього дослідження «Інтелектуальна діяльність», написаний з великою любов'ю і симпатією до лужицького народу: «Центром усього духовного, політичного, суспільного, мистецького життя Лужиці є „Сербський Дім” („Матиця Сербська”) – ми зауважили його елегантний

вигляд, мандруючи містом. На фронтоні будинку – гордий девіз „Сораб опирається і вперто стоїть на своєму”» [3, р. 9]. Французька дослідниця зосередила свою увагу на наступних питаннях: «Сербський Дім» і його значення в духовному інтелектуальному житті Будишина, його мешканців (багата бібліотека, національний етнографічний музей, сербський народний банк, наукове сербсько-лужицьке товариство, засноване 1847 року Яном Смолером, важливе кооперативне товариство, редакційний відділ «Сорабських новин» – єдиного щоденного видання лужицькою мовою). Саме тут друкуються найкращі лужицькі письменники, переклади світової класики, підручники, словники, читанки, які «при неіснуванні шкіл дозволяли дітям вивчати мову їхніх батьків» [3, р. 10]. Але, зазначає Марі де Во Фаліпо, «цим не обмежуються інтелектуальні ресурси Будишина – товариство „Домовіна” поставило перед собою завдання підтримувати смак до театру і до музики» [3, р. 11]. Існує багато аматорських театрів, для яких писали драматичні та історичні поеми видатніші письменники часу. Що ж до музики – «це одна з найславетніших сторінок Лужиці. Мало народів володіють подібним багатством народних пісень – усі родинні церемонії, всі польові роботи супроводжуються мелодіями, значними своєю красою і своєю давністю» [3, р. 11]. Їхній характер дуже особливий, хоча танцювальні мелодії нагадують то полонези, то сербські кола, а часом бретонські гавоти.

Марі де Во Фаліпо замислюється: «Як так сталося, що народ, який майже тисячу років був підкорений могутнішим від себе народом, який усе робив для того, щоб змусити його забути навіть своє походження, зберіг таке чітке відчуття своєї ідентичності» [3, р. 12]. І наступне питання, яке ставила перед собою авторка цієї розповіді: «Як сталося так, що діти, строго виховані по-німецьки, які розмовляють лише німецькою мовою у школі, під час катехизації, навіть на вулиці, бо їхні вчителі каратимуть їх, якщо перехоплять із ужитком слов'янської мови, ставши дорослими, можуть зберігати велику любов до таких давніх звичаїв, яких не знаходиш у таких традиційних країнах, як Шотландія або Британія? Як може особлива мова, яку ніколи не викладали у школах, навіть початкових, – як вона може не лише зберегтися, але настільки очиститися, що від народного діалекту піднімається до рівня літературної мови настільки, що Варшавський університет надумав створити кафедру лужицької культури?» [3, р. 12]. Відповідь на своє запитання вчена знаходить у словах Людвіка Куби, який з 1886 до 1933 року неодноразово подорожував Лужицею: «Ми перебуваємо серед героїчної нації. Інтелектуали і селяни – всі разом дають свідчення постійного героїзму» [цит. за: 3, р. 12].

Розділ «Мова-мучениця» трактує скорботний шлях, який перейшла лужицька сорабська мова від XIII до XVIII століття (подамо цю інформацію фрагментарно, дотримуючись хронології та літописного викладу, запропонованого авторкою розвідки):

– XIII століття – у Європі розквіт лицарських романів, циклу Круглого столу – вперше вживання вендської (або сорабської) мови спричиняє смертну кару;

– наступного століття, коли в Італії італійською мовою творять Данте, Петрарка, Боккаччо, з'являється «Роман про Троянду», римують свої вірші ні-

мецькою мовою майстерзінгери, сорабська мова знов під страхом смерті заборонена 1327 року в Альтенбурзі та Ляйпцігу;

– 1356 року Карл IV, імператор Німеччини і король Богемії, своєю Золотою буллою наказує священикам і графам вивчити мову сербського народу, яким вони правлять. Спираючись на електорів Саксонії та Бранденбурга, німецькі сеньйори виступили проти рішення, надісланого з Праги;

– 1424 року слов'янська мова офіційно зникає в Міску, хоча в Любнові ще використовується в судах. У XIV ст. патриції Бероліна (Берліна) використовували її під час муніципальних дебатів;

– загалом із початку тевтонського завоювання заборонялося користування Біблією слов'янськими літерами; були заборонені святі апостоли Кирило і Мефодій, вперше нав'язувалося вживання німецької мови;

– з посиленням Реформації, яка попервах надавала великих переваг розвиткові національної мови, стає сильнішим тиск на лужичан, які фактично були зведені до рабського стану: заборонені проповіді сорабською мовою, а бунт парохіянок у Вітонайці (Вітмансдорфі) проти першого німецького пастора, присланого до парохії, був придушений викликаними драгунами;

– германізація (онімечення) стала особливо сильною під час Тридцятилітньої війни у XVII ст. в тій частині Нижньої Лужиці, що належала Бранденбургу;

– 1714 року король Фрідріх Вільгельм I заборонив вживання сорабської мови в початкових школах; окремі проповіді, які виголошувалися лужицькою мовою, треба було дублювати німецькою. А 1731 року заборонялися шлюби лужичан, які не володіли німецькою мовою;

– 1735 року з'явився декрет, яким зобов'язувалося священиків та шкільних учителів усувати слов'янську мову на користь німецької.

І ще один, особливо пам'ятний факт переслідування національної мови: Фрідріх Великий, учень Вольтера, приятель енциклопедистів, виявився ще більш непоступливим, заборонивши під карою смерті розмовляти сорабською мовою у громадських місцях.

Завершуючи цей трагічний розділ переслідування сорабської мови, Марі де Во Фаліпо запитує: «Як сталося, що після такого тривалого мучеництва, переслідувань, що не припинялися впродовж століть, ця слов'янська мова не зникла повністю? Єдине слово приходить на думку: це чудо!» [3, р. 17].

Останній розділ реферованої праці названий «Чудо мови». Марі де Во Фаліпо пише: «Є ще інший приклад мови, яка змогла зберегтися лише завдяки усній традиції – без шкіл, без граматик, словників; це також слов'янська мова – мова Великої Сербії. Лужицькі сораби не тільки ніколи не мали шкіл, але майже завжди під загрозою життю передавали з покоління до покоління цю мову, яка була значним підтвердженням їхньої слов'янської національності. Вони не могли навіть користуватися нею у своїх молитвах. Першою серболужицькою літературою була церковна література» [3, р. 17].

Марі де Во Фаліпо подавала окремі віхи поступового становлення сорабської літератури:

– використання короткого періоду толеранції лужицької мови під час Реформації (переклад 1548 року «Нового Заповіту» нижньолужицькою мовою, друк кантичок та катехизму 1574 року);

– короткий катехизм Лютера, надрукований верхньолужицькою мовою 1597 року, а також «Новий Заповіт» (1706 р.) і «Біблія» (1728 р.);

– «Новий Заповіт» нижньолужицькою мовою (1709 р.), а також «Біблія» у перші роки ХІХ ст.;

– перша граматика верхньолужицькою мовою 1679 року, як і перший словник 1721 року.

Великі сподівання для лужицьких патріотів прийшли з появою наполеонівської армії в Лужиці.

«Сорабство, вигнане з міст, із громадського життя, продовжувало жити на селах, у сім'ях. Воно могутньо воскресло в культурному житті народу» [3, р. 18]. Тесля Ян Дейка видає у 1809–1812 роках «Serbski Powedar a Kurer», пастор Юрій М'єн пише вірші лужицькою мовою, інший пастор Андрей Зейлер створює поетичну школу. Творять й інші поети – лірик Ян Цесла, епічний поет Б'єдріх Велемар, шанувальник Байрона; Якуб Барт-Цішинський, національний співець Верхньої Лужиці, який поєднав із шляхетним ліризмом живе відчуття природи та палкий патріотизм. Патріотична поезія вендів стала відгомонам пристрасного чуття народу, який бажає відновити свої матеріальні, а надто духовні сили, усвідомив свою національну приналежність, вирішив за всяку ціну зберегти свої традиції, мову своїх батьків.

Великий подув лібералізму, який пролетів 1848 року Європою, сповнив Лужицю новим запалом. Ще 1835 року серболужицький юрист Клін отримав від саксонського парламенту постанову про шкільний закон, який дозволяв використання для викладання та уроків релігії в початковій школі сорабської мови. «Боротьба за рідну мову, яка розпочалася 1293 року під проводом Бернара д'Ангалета і продовжувалася більше шести століть, за мову, яку зневажали, проганяли з церков, зі шкіл, неодноразово забороняли під загрозою смерті, сьогодні завдяки надзвичайним зусиллям інтелектуальної еліти, любові всього народу ця мова стала багатшою, гнучкішою, живучішою, як ніколи» [3, р. 21], завершувала свою розповідь Марі де Во Фаліпо. І далі: «Вона може перекладати великих поетів античності і світу – Гомера і Шекспіра, підноситься до гідності історії з Михайлом Горніком, учнем Богуславського, підлаштовується до найглибших досліджень філології з Ернестом Мукою, а особливо піддається з винятковою граційністю полотнам простого серболужицького життя» [3, р. 21].

ЛІТЕРАТУРА

1. Vaux Phalipau M. de. La Littérature des Serbes de Lusace. Paris : Éditions des «Amis de la Pologne», 1929. 29 p.
2. Vaux Phalipau M. de. Légendes et coutumes de Haute et de Basse Lusace. Paris : Librairie E. Nourry. 1928. 7 p.
3. Vaux Phalipau M. de. Budyšin, capitale intellectuelle des Lusaciens. Le Miracle de la Langue. Paris : Éditions des «Amis de la Pologne», 1928. 23 p.
4. Vaux Phalipau M. de. Une Venise verdoyante. La Blota lusacienne. Paris: Éditions des «Amis de la Pologne», 1927. 15 p.

REFERENCES

1. Vaux Phalipau, M. de. (1929) *Literature of the Lusatian Serbs* [*La Littérature des Serbes de Lusace*], Published by Editions des “Amis de la Pologne”, Paris, 29 p. (in French).
2. Vaux Phalipau, M. de. (1928), *Legends and Customs of the Upper and Lower Lusatias* [*Légendes et coutumes de Haute et de Basse Lusace*], Librairie E. Nourry, Paris, 7 p. (in French).
3. Vaux Phalipau, M. de. (1928), *Budyšin, the Spiritual Capital of the Lusatian People. Miracle of language* [*Budyšin, capitale intellectuelle des Lusaciens*], Published by Editions des “Amis de la Pologne”, Paris, 1928. 23 p. (in French).
4. Vaux Phalipau, M. de. (1927), *The Green Venice. Lusatian Swamps* [*Une Venise verdoyante. La Blota lusacienne*], Published by Editions des “Amis de la Pologne”, Paris, 1927. 15 p. (in French).

